

LA MEDICINA I ELS METGES SEGONS EL PENSAMENT DE JOSEP PASQUAL I CAMPO (VIC, 1803)

Carles HERVÁS i PUYAL

Joseph Pasqual i Campo va néixer a Sallent (Bages) a mitjan del segle XVIII, estudià Medicina i es doctorà a la Universitat de Cervera el dia 4 d'abril de 1766. Posteriorment exercí la seva professió a l'Hospital de la Santa Creu de Vic, ciutat on va viure fins a la seva mort a principis del segle XIX. Joseph Pasqual pot ser integrat dins l'ambient il·lustrat, i tot i el seu allunyament físic de la capital del principat, participà activament en la creació de dues de les institucions científiques barcelonines més rellevants de la segona meitat del segle XVIII: la Reial Acadèmia de Ciències i Arts i l'Acadèmia Mèdico Pràctica (que el 1786 es converteix en Reial Acadèmia de Medicina). Pasqual fou membre molt actiu d'ambdues institucions, en especial d'aquesta darrera, a la que va enviar diversos escrits i memòries.

Les diferents contribucions d'en Josep Pasqual a la Medicina del set-cents han estat ben estudiades per Núria Gorina. Aquesta historiadora en destaca les més importants.

En primer lloc, justificant la seva condició de primer soci corresponent, cal recordar una sèrie d'escrits adreçats a l'Acadèmia mèdica de Barcelona on recull, en forma de *Taules meteorològico-mèdiques* nombroses observacions sobre les epidèmies de la comarca de Vic, comentaris i reflexions sobre les seves experiències personals i altres dades relacionades amb factors ambientals que podien influir en l'estat sanitari de la població.

Fou també el primer metge que practicà la profilaxi antiverolosa a Catalunya per mitjà de la inoculació preventiva, fet que en els seus escrits recullen els metges Timoteo O'Scanlan i Francesc Salvà.

Defensor de la utilitat del mercuri en el tractament de la sífilis, utilitzà el sublimat corrosiu en els luètics de l'Hospital de Vic, amb el recolzament de l'Acadèmia barcelonina manifestat pel seu secretari Francesc Santpons. Davant les crítiques d'altres professionals a l'ús del nou procediment terapèutic es va veure obligat a redactar una *Respuesta Critico Apologetica del Dr. Josef Pasqual a la Historia medico-practica del Dr. Dn Gaspar Armengol*, un cirurgià que havia destacat per la seva oposició.

De l'obra escrita d'en Josep Pasqual destaquem dues comunicacions recollides en el primer (i únic) volum de Memòries de la "Real Academia Médico – Práctica de Barcelona": el *Memorial sobre la colocación de un órgano en una de las salas del Hospital de Vich* escrit en col·laboració amb el seu parent, també metge, Antoni Pasqual, i el *Discurso sobre el saludable y seguro método de hacer levantar de la cama a los calenturientos*¹.

Poca cosa més sabem sobre la biografia del metge osonenc. Ni tan sols es coneix la data de la seva mort; referències indirectes ens permeten deduir que el seu traspàs es va produir entre 1813 i 1819.

Un escrit anònim i desconegut: "Interes de todo el mundo: la formación de los hombres, la perfeccion de los médicos".

Si Nuria Gorina ha qualificat la figura i l'obra de Josep Pasqual com "una aportació desconeguda en la medicina catalana del set-cents", podem dir que l'escrit que presentem seria el més desconegut dels seus llegats. Contribueix a aquest desconeixement el fet de no figurar el nom de l'autor o autors a la portada de la publicació, així com la seva raresa bibliogràfica, doncs no l'hem tobat referenciat en cap dels repertoris mèdico-bibliogràfics més importants.

Es tracta d'un opuscle de 56 pàgines, publicat a l'oficina de l'impressor Juan Dorca de Vic i que porta la data del dia 1 de juliol de 1803. Tot i que no hi figura el nom de l'autor, en una breu introducció és presentat com l'"obra póstuma de un autor viviente; una obra de seis médicos, todos escriben (sic), solo uno habla, ninguno firma". A més d'en Pasqual, el que podríem considerar equip redactor va estar format per "dos hermanos del

¹ Sens dubte, les relacions de Joseph Pasqual amb l'Acadèmia de Medicina de Barcelona es van veure facilitades pel seu parentiu amb el fundador, Jaume Bonells. Un germà d'aquest, Manuel Bonells i Peix, estava casat amb Teresa Pasqual i Campo, germana del metge de Vic (Pujol, 2003).

*Dr. Joseph Pasqual, un cuñado suyo, y dos sobrinos, todos médicos*². La participació del metge de Vic sembla demostrada amb una cita cap al final del document, en la qual tot parlant en primera persona, es refereix al *"método bueno, y malo de curar, de que hablé en el impreso del año 1803, pag. 70, y 71 de el saludable, y seguro método de levantarse los enfermos de la cama"*.

En síntesi, l'escrit és un recull de consells i recomanacions dirigits als metges joves que s'inicien a la seva vida professional, aprofitant l'experiència i els coneixements acumulats pel Doctor Pasqual al llarg de 49 anys de pràctica mèdica³. En el fons es basa en la idea de la utilitat de recollir les ensenyances positives que la nostra activitat diària ens proporciona i transmetre-les al nostre entorn en benefici dels altres; un gest que no s'ha de limitar als metges i la medicina: *"proyecto para todos los hombres; ensayo para todos los médicos"*.

En una introducció de set pàgines es resumeixen les línies mestres del discurs. La idea clau és que el coneixement es basa en l'observació, neix de la pràctica, i no s'ha d'amagar darrera d'especulacions teòriques.

En segon lloc defensa que cal transmetre i difondre els coneixements; així, les experiències dels metges importants s'haurien de recollir i enviar a les Acadèmies de Medicina.

Finalment proposa la forma de fer-ho: escollir un centenar de metges a cada província i que aquests escriguin les seves observacions i les facin arribar a les Acadèmies; el conjunt seria *"la cumbre de la evidencia"* i es podria transmetre com a cos de doctrina als deixebles.

El nucli central de l'obra no està estructurat per capítols, però podem distingir tres parts principals.

² Entre els familiars documentats d'en Joseph Pasqual que estiguin relacionats amb la medicina coneixem: els seu germà Antoni; Jaume Bonells i Peix, cunyat de la seva germana Teresa; el cirurgià Cosme Lapeyra, gendre de Teresa Pasqual; Antoni Pasqual i Solà, fill d'Antoni Pasqual i Campo i apotecari a Olost (Osona); Rafael Costa de Quintana, catedràtic del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, casat amb una filla de Jaume Bonells (Pujol, 2003).

³ Aquesta dada ens permetria situar la dada de naixement de Joseph Pasqual cap a l'any 1730, si considerem l'inici de la seva activitat professional al voltant dels 23 anys.

En la primera, sota el significatiu títol de *"Idea del médico"*, comença per recordar el naixement de la ciència mèdica i l'aparició de la figura del metge. Segons Pasqual, al principi dels temps les necessitats dels homes malalts despertaren al seu voltant sentiments de compassió. Aviat alguns homes, com Hipòcrates, davant de l'enigma de la natura que representaven les malalties, utilitzaren la raó i l'observació per crear l'art i la ciència pràctica i descobriren *"el principio vital, que gobierna las operaciones del hombre"*.

Seguint aquesta idea, l'observació de les malalties com a fenòmens sotmessos a les lleis de la natura serà la font principal d'on el metge obtindrà el seu coneixement: *"pues que a todos se presentan las leyes, y operaciones de la naturaleza; el orden, la conexión, los desvios, los aciertos, sus resultas, su proceder uniforme: solo falta nuestra atención pues que de todo ello, salieron reglas, leyes, doctrinas, experiencias, arte, ciencia y maestros"*. Aquesta visió naturalista es complementa amb la idea que *"alguna mano oculta dirige la vida y la salud en la enfermedad"*. Aquesta força amagada s'identifica amb la divinitat, doncs el metge és *"subdelegado de Dios"*.

La resta d'aquest capítol està dedicat a enumerar les virtuts, habilitats i coneixements que ha de tenir el metge. La primera condició es la *"rectitud de juicio"*, destacant que el judici, és a dir, el raonament, *"es la luz del hombre y la ciencia su resplandor"*. Però ha de ser un judici assenyat, no contaminat pel sistema més especulatiu que pràctic: *"la medicina no es como muchas ciencias y artes, que son especulativas y abstractas: la medicina toda es práctica y enseñada de la naturaleza, de modo que sus reglas son sus obras"*. Pasqual aprofita per queixar-se pel fet que la majoria dels metges que acaben els seus estudis han de començar el seu exercici professional sense haver vist mai un malalt. Aquesta situació creu que ha millorat des de la creació a Barcelona de les càtedres de Clínica amb el mestratge de Vicenç Mitjavila i Fisonell (1759-1805) i Francesc Salvà i Campillo (1751-1828).

Josep Pasqual, entusiasta defensor de l'observació clínica, es mostra molt escèptic de la ciència que es pot aprendre en els llibres, tot i que un de bó *"nos puede hacer doctor"*. Recomana els clàssics (Hipòcrates, Sydenham) però creu que son molt pocs els que ens poden dir coses importants. Per aixó suggereix que *"cada 25 o 50 años se hiciese un expurgatorio de libros de medicina, y se prohibiesen rigurosamente los inútiles o los malos; pues estos matan aun desde la sepultura de sus Autores"*.

Dedica a continuació un paràgraf a ressaltar de nou els avantatges de l'observació en relació a l'estudi llibresc (*"que ventajoso sería un quarto de observar por un día de leer!"*) i assenjala les diferències d'aquella amb l'experimentació: *"observar pide profundizar con los objetos y reconocer sus circunstancias; experimentar, sacar de los hechos una razón para lo que se ha de hacer. Lo primero pide atención; lo segundo, discernimiento y sagacidad. Para observar son buenos casi todos; para experimentar, pocos los originales y muchos los imitadores"*. Les dades obtingudes amb l'observació cal recollir-les en forma d'anotacions o diaris i d'aquesta manera es podrà assolir una altra de les qualitats que han d'acompanyar al metge segons Pasqual: l'experiència. El metge de Vic té clara la millor forma d'adquirir i millorar aquesta experiència: *"abramos al médico las salas de un hospital"*.

Les darreres habilitats que el metge ha de saber utilitzar són, segons la visió de Pasqual, la imitació, l'analogia i les conjectures. Amb la primera es refereix a la influència que l'exemple dels mestres i els bons llibres ha de tenir en l'actuació davant del malalt; l'analogia significaria la capacitat de comparar les circumstàncies de cada cas amb altres semblants per poder orientar el diagnòstic i el tractament (*"en las epidemias sirve para los primeros ensayos, con el inevitable sacrificio de los primeros enfermos; después los remedios ya son seguros"*). La necessitat d'obrar per conjectures serà obligada davant d'una situació desconeguda o plena d'incertesa. Caldrà fer una estimació de probabilitats, una forma de prendre decisions que pot ser útil: *"si mis ideas no son ciertas es porque son de conjeturas; pero al que ha de obrar por conjeturas le servirán mis ideas"*.

El segon apartat del discurs, sota l'epígraf *Malogro del juicio*, adverteix dels perills i circumstàncies que poden influir negativament sobre la correcta actuació del metge. Acceptant que *"la medicina como todas las facultades prácticas pide una cierta aptitud"* creu que abans de començar els estudis els futurs metges haurien de fer una autovaloració i examen de la seva disposició i capacitats: *"si les lleva a la profesión algún aliciente extraño, incompatible con la aridez dela medicina; si su genio es para la observación; si se complace de sistemas i vanas teóricas; si su imaginación es ligera y confunde el juicio; si empezando ya a visitar le fastidia su profesión; si los libros le complacen más que los enfermos y su pasión de leer le quita la atención de observar..."*. No serien suficients, però, aquestes característiques personals sense una predisposició vocacional: *"es mucha infelicidad ser médico sin una cierta vocación"*.

Un dels perills que el metge ha d'evitar, sobre tot amb el pas dels anys, és la rutina, la immobilitat en la forma d'actuar, la pèrdua de la capacitat de canviar i d'adaptar-se a les característiques de cada cas: *"puede suceder que buenos médicos con los años descuiden la atención con sus enfermos y formen para sí una rutina. La costumbre de visitar con método, forma; pero arrastra al médico a un modo de pensar uniforme y el mismo en todo"*. Per Pasqual la solució a aquest problema passa per una actualització constant dels coneixements mitjançant la lectura de les novetats que periòdicament es publiquen i sobretot a través d'una mena de reacreditació controlada per les institucions acadèmiques: *"Para obviar á estos y otros males de los médicos, y de la medicina, fuera útil, que las Academias ó Tribunales de los médicos, se encargasen, con autoridad superior, de obligar á todos los médicos de sus distritos, que cada año les diesen una noticia sencilla, como en forma de carta, de alguna epidemia u otra enfermedad particular que hubiesen observado; pero sin citas de autores ni parada de erudición, si sólo con la noticia de los accidentes esenciales, y su terminación y remedios prescritos; a cuya vista, los encargados, habiendo examinado su mérito ó demérito, procediesen con su prudencia; y al intento de obligar al que se conociese necesitarlo, a comprar algún libro y a formar, al tenor de éste, las observaciones de los años siguientes; con lo que se mejorase su conducta, para sí y sus enfermos, y estableciese el debido cuidado y atención como remedio de aquella perniciosa floxedad, que es la carcoma de las ciencias prácticas y en especial funestísima a la de los médicos"*.

A aquestes alçades de la seva exposició, Pasqual insisteix de nou en els beneficis de l'observació i la pèrdua de temps que comporten les digressions especulatives: *"más debates ha costado el querer saber cómo obran los remedios que el saber lo que obran, y esto es lo único interesante al observador y al enfermo"*.

Pasqual dedica la darrera secció de la seva obra, *Consuelo del médico*, a lloar la figura i la tasca del metge i a defensar i situar el seu paper davant de la resta de la societat. Considera la ciència mèdica la més difícil de totes i reconeix l'angoixa del metge davant de les seves pròpies limitacions: *"Los médicos, abrumados del conocimiento de nosotros mismos, tanto por la idea de lo que somos, de lo que hemos de ser, y de lo que dejamos de ser, como por la imposibilidad de llenar y satisfacer los altos designios y necesidades nuestras y de los demás, sufrimos en nuestro corazón una contradicción, un combate y un desconsuelo que siembra de continuas amarguras a nuestra profesión"*. Pasqual defensa el col·lectiu i demana

confiança envers els seus col·legues i comprensió per als més joves als quals recomana actualitzar periòdicament els seus coneixements. I fa una crida a no sobrevalorar les expectatives respecte a l'eficàcia de la capacitat guaridora de les mans del metge, donades les mancances i limitacions dels mitjans al seu abast: *“una palabra a todos los hombres: no esperen los hombres tanto de los médicos, para la vida faltan recursos o son ineficaces; en la misma incertidumbre de todo se halla nuestro desengaño y consuelo”*.

Les paraules finals resumeixen, segons la visió de Josep Pasqual, les normes bàsiques d'actuació del metge per mantenir el seu paper i millorar el seu futur: *“Conozcan ya los médicos su dignidad; merezcan la confianza de los hombres; logrenla con la aplicación; infundanla con los ejemplos, y se establecerá así el consuelo de los médicos y enfermos, que tan liberalmente les prodigó la misma mano que se lo previno”*.

Comentari

L'anàlisi d'aquesta publicació ens permet conèixer una mica més el pensament mèdic de Josep Pasqual i la seva posició dins els corrents ideològics de la medicina setcentista.

La seva visió de la base sobre la qual es fonamenta la tasca del metge es redueix a uns conceptes simples: la font principal del coneixement és la observació al costat del malalt; la observació repetida genera l'experiència; els coneixements s'han de recollir i transmetre.

Aquest plantejament ens el situa dins la corrent organicista, amb influències de les dues gran figures d'aquest moviment: el metge anglès Thomas Sydenham (1624-1689) i l'holandès Hermann Boerhaave (1668-1738). Del primer Pasqual adopta la metodologia dirigida a establir una nova patologia, exposada en el pròleg de les seves *Observationes medicae*, i que té com a finalitat la descripció de totes les malalties de la forma més natural que sigui possible. Això exigeix recollir i ordenar els casos fruit de l'experiència clínica, fer les observacions al costat del malalt sense prejudicis teòrics i saber distingir els símptomes principals dels secundaris. Tampoc és rellevant per l'anglès l'estudi de l'essència de la malaltia, només interessa la seva expressió, es a dir, els signes i símptomes. Boerhaave per la seva banda va ser el gran defensor de l'ensenyament al costat del llit del malalt i el creador del model d'història clínica que s'ha mantingut fins als temps actuals. Aquest metge holandès va ser el principal impulsor d'un corrent antisistemàtic que van seguir nombrosos deixebles al llarg del segle

XVIII, i que s'oposava a les síntesis tancades defensant un cert eclecticisme i l'elaboració inductiva de l'observació clínica, juntament amb les dades proporcionades per les ciències bàsiques com l'anatomia i la fisiologia.

Podem considerar doncs a Josep Pasqual plenament identificat amb aquest model de pensament, encara que alguns comentaris fent referència al principi vital el podrien acostar a situacions més eclèctiques.

Alguns autors consideren Josep Pasqual seguidor de les doctrines iatrofísiques. El text comentat creiem que no aporta proves en aquesta direcció, i només una cita del metge italià Giorgio Baglivi (1668-1707), hipocràtic defensor del concepte iatromecànic de la fisiologia, i que tanca el pròleg, recorda una teoria que la nova medicina il·lustrada va anar desplaçant progressivament.

BIBLIOGRAFIA

AMAR, J. *Instrucción curativa de las viruelas*. Madrid, J. Ibarra, 1774.

CALBET, JM. *Evolución ideológica de la Medicina*. Barcelona, Laboratorios FHER, 1988.

GORINA, N. *Josep Pasqual i Campo. Una aportació desconeguda en la Medicina Catalana del set-cents*. Barcelona, Fundació-Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, 1991.

GORRAIZ, V. *Juicio o dictamen sobre el proceso de la inoculación*. Pamplona, J. Longas, 1785.

Interés de todo el mundo: la formación de los hombres, la perfección de los médicos. Vic, J. Dorca, 1803.

LÓPEZ PIÑERO, JM. *Historia de la Medicina*. Madrid, Biblioteca Historia 16, 1990.

MARTINEZ VIDAL, A; PARDO TOMÁS, J. Un programa, dues Acadèmies: Jaume Bonells i el foment de la Medicina i de les Ciències naturals a Barcelona (1766-1786). Dins: NIETO-GALAN, A; ROCA ROSELL, A (coord.). *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX*. Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts, 2000.

Memorias de la Real Academia Médico-Práctica de la ciudad de Barcelona. Tomo Primero. Madrid, Imprenta Real, 1798.

O-SCANLAN, T. *Ensayo apologético de lá inoculación*. Madrid, Imprenta Real, 1792.

PUJOL, J. *Relacions de parentiu entre nissagues de sanitaris berguedans*. Manresa, Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 2003.

ZARZOSO, A. *Medicina i Il·lustració a Catalunya. La formació de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona*. Barcelona, Fundació Noguera, 2004.